

КАР'ЄРА ТА МОЛОДЬ ІЗ РІЗНИХ СПЕЦИФІЧНИХ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВСТУПІ У ДОРОСЛЕ ЖИТТЯ (НА МАТЕРІАЛАХ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВЕДЕНОГО У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ)

У статті розглядається кар'єра молоді із різних специфічних соціальних груп при вступі у доросле життя. В основу статті було покладено результати емпіричного дослідження випускників ВНЗ Запорізької області, запропоновано й використано гайд інтерв'ю, який здатний визначити кар'єрні та соціалізаційні траєкторії молоді із різних специфічних соціальних груп у постнавчальний період; надано рекомендації щодо підвищення ефективності заходів з побудови успішної кар'єри молоді із різних специфічних соціальних груп.

Ключові слова: кар'єра; соціалізація; індивід; специфічність; успішність.

Постановка наукової проблеми. Гуманістичні засади сучасної соціальної політики в Україні реалізуються в багатьох заходах, спрямованих на реабілітацію та адаптацію тієї частини населення, що потребує соціального супроводу. Останніми роками відбувається оновлення підходів до здобуття вищої освіти особами з різних специфічних соціальних груп, зокрема сиріт, осіб із вадами фізичного розвитку. Держава сприяє цим студентам у соціальному становленні, гармонійному розвитку, забезпечуючи їм доступ до вищої освіти як засобу успішної адаптації до дорослого життя.

Досліджуючи соціальні наслідки сирітства в Україні, потрібно, насамперед, зазначити, що наявність специфічних соціальних груп у суспільстві збільшує кількість соціальних проблем. Зупинити поширення таких наслідків можна шляхом побудови та використання соціальних технологій і моделей соціального супроводу в контексті інклюзивного навчання в закладах освіти та перебування. Специфічна роль інклюзивної освіти полягає в тому, що в ній відбувається остаточне засвоєння соціальних норм, які забезпечують процес соціальної інтеграції особистості, що включає визначення рівня соціальної девіантності специфічних представників як носіїв соціальної ексклюзії, параметрів соціального середовища, зокрема, провідних соціальних норм середовища; виявлення рівня активності у засвоєнні існуючих соціальних норм; розробку індивідуальних заходів, що сприяють засвоєнню соціальних норм у навчанні, спілкуванні, позитивному ставленні до себе, до планів на майбутнє тощо. У процесі соціально-виховної

взаємодії у ВНЗ чи закладах перебування відбувається включення членів специфічних соціальних груп у ці види діяльності на основі суб'єкт-суб'єктних відносин. Відповідно, моделі соціалізації у межах освітнього закладу повинні передбачати здобуття ними не просто середньої чи вищої освіти як такої, а інклюзивної освіти як важливого етапу їх соціалізації й інтеграції в суспільство.

Студенти пільгових категорій були об'єктом дослідження порівняно невеликої кількості соціологів, при цьому основну увагу зосереджено на окремих аспектах соціалізації та соціальної адаптації студентів і дорослих осіб з вадами фізичного розвитку, таких як: соціологічна концептуалізація інклюзивної освіти (О. Дікова-Фаворська), соціологічні аспекти життєвих стратегій (Г. Бурова), вища освіта як чинник підвищення соціального статусу (О. Фудорова), соціально-психологічна адаптація інвалідів з вадами зору (Т. Гребенюк), соціальна адаптація осіб з розумовою відсталістю (А. Воробець), соціалізація підлітків та молоді з особливими потребами (Н. Гордієнко), поширення соціального сирітства та життєдіяльність сиріт, які навчаються в різних інтернатних закладах (О. Коваленко), соціотехнологічні аспекти соціалізації сиріт у навчальних закладах (В. Кузьмін), розробка моделей адаптації різних груп потерпілих (Н. Ходорівська) тощо [1-3].

Українська наукова думка щодо різних аспектів соціалізації була сформована такими дослідниками, як: Л. Аза, В. Андрущенко, В. Астахова, В. Бакіров, В. Городяненко, О. Дікова-Фаворська, Н. Костенко, В. Кремень, Н. Лавриченко, М. Лука-

шевич, Ж. Малахова, І. Мартинюк, В. Ніколаєвський, В. Пилипенко, Н. Соболева, Л. Сокурянська, О. Якуба.

Соціальні технології в освіті і кар'єрі детально розглянуто в працях М. Бірюкової, Н. Долматової, В. Подшивалкіної, О. Скідіна, Ю. Сурміна, М. Туленкова та ін.

Мета статті – розглянути кар'єру молоді із різних специфічних соціальних спільностей в сучасному українському суспільстві

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

– запропонувати гайд інтерв'ю, який здатний визначити кар'єрні та соціалізаційні траєкторії молоді із різних специфічних соціальних груп при вступі у доросле життя;

– на основі проведеного емпіричного дослідження визначити кар'єрні та соціалізаційні траєкторії молоді з різних специфічних соціальних груп при вступі у доросле життя (на матеріалах емпіричного дослідження проведеного у Запорізькій області);

– надати рекомендації щодо підвищення ефективності заходів з побудови успішної кар'єри молоді із різних специфічних соціальних груп.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Критеріями адаптованості й соціалізованості молоді є показники навчання, рівень обізнаності, готовності сприймати нове та генерувати власний продукт. За роки життя кожній особистості була надана можливість навчання в різних навчальних закладах, перебування з різних обставин в інтернатних закладах або заручення сімейними формами виховання та підтримки тощо.

Проведене нами соціальне діагностування сиріт під час навчання у ВНЗ показало існування ряд проблем. Так, на другому етапі цього дослідження з метою уточнення й аналізу життєвого шляху випускників ВНЗ останніх років проведено якісне частково структуроване інтерв'ю колишніх студентів-сиріт, тобто молоді, яка, за нашими прогнозами, мала б уже вступити в самостійне (доросле) життя. Користуючись архівними справами та контактною інформацією кадрових служб ВНЗ, ми встановили соціальні зв'язки з колишніми вихованцями, які закінчили ВНЗ у попередні роки.

Для уточнення й більш чіткого розуміння соціальної ситуації, процесів соціалізації та інтеграції дітей-сиріт у постнавчальний період (при вході в доросле життя) було проведено опитування за розробленою раніше формою (гайд інтерв'ю), до якої увійшли такі запитання:

1. Скільки років пройшло після закінчення Вами ВНЗ?

2. Через скільки часу після закінчення ВНЗ Ви отримали своє перше робоче місце (за трудовою книжкою, без трудової книжки)?

3. Чи отримали Ви омріяну роботу після закінчення ВНЗ?

4. Які фактори заважали Вам вступати в самостійне життя після отримання диплома про вищу освіту (якщо заважали)?

5. Якби Ви могли б повернутися до часів навчання у ВНЗ, Ви хотіли б щось змінити?

6. Хто сприяв Вам при працевлаштуванні на перше робоче місце (ВНЗ, студентські профспілки, органи місцевого самоврядування, служби зайнятості тощо)?

7. Як швидко ви адаптувались до свого першого робочого місця? Що заважало?

8. Яких саме навичок Вам не вистачало при «виході» із ВНЗ (якщо не вистачало)?

9. Яку пораду Ви хотіли б дати тим сиротам, що навчаються зараз у ВНЗ? На що їм треба звернути особливу увагу під час навчання та при виході в самостійне життя?

Емпіричну базу дослідження становлять результати соціологічного дослідження, проведеного автором: частково структуроване інтерв'ю щодо життєвих шляхів колишніх студентів-сиріт ($n = 22$), які з різних причин закінчили навчання у ВНЗ м. Запоріжжя у 2005–2013 рр.: відрховані у зв'язку з успішним завершенням навчання та здобуттям освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» («магістр»), у зв'язку з переведенням до інших закладів чи відрхуванням за невиконання навчального плану тощо.

Далі подано розгорнутий аналіз типових життєвих шляхів випускників ВНЗ останніх років, їх соціального досвіду, який включає біографічні особливості щодо батьківських сімей, форми влаштування дітей після вибуття із сімейних форм виховання, думки колишніх студентів щодо адаптації під час навчання у ВНЗ та, що найцікавіше в межах нашого дослідження, соціального становлення після завершення навчання в постнавчальний період.

Володимир А. – місцевий, на цей час 29 років, ВНЗ успішно закінчив 7 років тому. З моменту вступу до ВНЗ озвучував культурно-масові заходи в університеті. Одинокa мати померла, коли Володимир було 15 років. Спочатку працював за спеціальністю, робота подобалась, але не давала бажаного доходу. Зараз озвучує культурно-масові заходи в рідному місті. При вступі в самостійне життя після отримання диплома про вищу освіту довго не було набору спеціалістів за його фахом (транспортний факультет) на підприємствах міста. Вважає, що ВНЗ мають налагодити зв'язки із підприємствами міста, центрами зайнятості для забезпечення робочими місцями випускників. Багато часу Володимира під час адаптації зайняло вивчення документообігу. Він зазначає, що ВНЗ необхідно більше приділяти уваги питанню проходження різних видів практик. При «виході» з ВНЗ не вистачало знань з математичного моделювання, на що потім довелося витрачати додатковий час. Враховуючи більш-менш нормальний соціальний досвід, мав гарне самопочуття, середній рівень знань, проте свого часу неправильно вибрав спеціальність, лише через декілька років після закінчення ВНЗ обрав «фах до душі, – з інженера з логістики перекваліфікувався на звукорежисера заходів».

Ірина О. – місцева, на цей час 25 років, ВНЗ успішно закінчила 3 роки тому. Через появу

доньки наприкінці четвертого курсу довелося перейти на індивідуальний навчальний графік, постійно мала велику кількість академічних заборгованостей. На постійну роботу не працевлаштувалася, бо перебуває у відпустці по догляду за дитиною. Проживає з піклувальником (бабусею), власним батьком, який у судовому порядку позбавлений батьківських прав. Мати від Ірини відмовилася при народженні. Планує виходити на ринок праці на позицію майстра ділянки в «Укртелеком». Батько її дитини – різноробочий. З часів навчання у ВНЗ була проблема соціальної взаємодії в родині піклувальника, доводиться й досі спільно проживати з батьком, який веде асоціальний спосіб життя. Органи правопорядку та служба у справах сім'ї нічого вдіяти не можуть. Друге покоління цієї сім'ї відчуває на собі стигму батьків-алкоголиків.

Інна Ф. – немісцева, на цей час 26 років, ВНЗ успішно закінчила 3 роки тому. Батько помер, коли Інні було 13 років, через декілька місяців померла й мати. На постійну роботу працевлаштувалася не відразу, а лише через 2 місяці. Місце ж роботи, яке їй сподобалося (за трудовою книжкою, відповідна заробітна плата), вона знайшла лише через 1, 5 року. Проживає із сестрою в Києві. Головним фактором, який заважав вступити до самостійного життя, вона вважає відсутність робочого місця, що, у свою чергу, призводило до нестачі коштів на життя. Вважає, що є потреба змінити підхід до методики викладання саме її спеціальності (переклад). Також вважає, що взаємодія зі службами зайнятості – непогана думка. При адаптації до робочого місця їй не вистачало професійних навичок, а саме практики перекладу, зокрема, усного. Щодо поради сиротам, які навчаються зараз у ВНЗ, то рекомендує навчатися та брати від ВНЗ по максимуму, при виході в самостійне життя – правильно розставляти пріоритети, ставити цілі, розраховувати тільки на самого себе. Соціальна взаємодія в родині піклувальника була така, що студентка повертатись додому не мала бажання. За місцем навчання на квартирний облік не стала, бо не знала про наявність пільгової черги.

Тетяна К. – місцева, на цей час 26 років, ВНЗ закінчила 3 роки тому. Проживає з піклувальником (рідною тіткою). Одинокa мати Тетяни померла, коли донці було 16 років. Через появу доньки (наприкінці п'ятого курсу) ледве захистила диплом. На постійну роботу не працевлаштувалася, бо ще перебуває у відпустці по догляду за дитиною. Батько дитини не допомагає у її вихованні. Над питанням працевлаштування ще не замислюється. Головний соціальний наслідок соціалізації – це сформований утриманський підхід до основних агентів її соціалізації («мені всі винні»).

Сергій М. – місцевий, на цей час 28 років, ВНЗ успішно закінчив 5 років тому. З моменту вступу до ВНЗ займався спортом (пляжний волейбол). На постійну роботу працевлаштувався на посаду

тренера збірної спочатку в Запоріжжі, згодом із сім'єю переїхав до Харкова. Одинокa мати померла, коли Сергію було 11 років. Батько – безвісті зник, коли Сергію було 12 років. За помітні результати в спорті неодноразово заохочувався іменними стипендіями, преміями тощо. Враховуючи нормальний соціальний досвід, мав відмінний стан здоров'я, середній рівень знань, нормально адаптувався до дорослого життя, із самого початку збирався займатись професійним спортом, а не інженерною діяльністю згідно з отриманим дипломом.

Антон Д. – місцевий, на цей час 24 роки, ВНЗ успішно закінчив 1 рік тому. В організованому молодіжному русі участі не брав. Майже одночасно залишився без батьків – мати померла, коло Антону було 16 років, батько – позбавлений батьківських прав. На постійну роботу працевлаштувався через 3 місяці після отримання диплома ВНЗ (через відсутність стажу роботи мав певні труднощі з працевлаштуванням). До робочого місця адаптувався повністю вже через 3 місяці після працевлаштування. Вважає, що головне – здобувати знання, які потім можна буде застосувувати в роботі, а не просто ходити до університету за дипломом. На високооплачувану роботу поки що не претендує через слабку роботу свого часу із самовдосконалення й саморозвитку.

Катерина Т. – місцева, на цей час 24 роки, ВНЗ успішно закінчила 2 роки тому. На постійну роботу працевлаштувалася через місяць після закінчення ВНЗ. Проживає з піклувальниками (рідні дідусь і бабуся), хоч і є власна квартира. Батько Катерини помер, коли їй було 9 років, мати – коли їй було 15 років. При працевлаштуванні заважала відсутність досвіду роботи, спеціальність не відповідала вимогам роботодавців. Після закінчення ВНЗ з'ясувалось, що ВНЗ хоч і дає знання, але навіть з ними ти виявляєшся зовсім не підготовленим до самостійного життя. Висловлюючи власну думку, Катерина зазначає: «Ти нікому не потрібен. Ніхто не дивиться на те, сирота ти, чи ні. Червоний диплом теж мало кого цікавить. Потрібен досвід, а якщо його немає, то роботодавець може знайти й інші причини, щоб тебе не взяти. Наприклад, ти дівчина, не була одружена, немає дітей. Значить, скоро візьмеш шлюб і підеш у декретну відпустку. Ніхто не хоче з такими зв'язуватися. Служби зайнятості не працюють. Ніхто не поширював інформацію про те, які та де є вакансії, які саме професії потрібні зараз на ринку праці. Це б допомогло зорієнтуватися. До того ж особисто я втратила можливість здобути другу вищу освіту за період навчання. Можливо, через власні лінощі, можливо, через брак часу». На етапі вступу до ВНЗ абітурієнці «не вистачало професійної консультації з профорієнтації, адже, здобувши «небажану» спеціальність, важко буде на етапі соціального становлення».

Євген Ш. – місцевий, на цей час 24 роки, ВНЗ успішно закінчив 1 рік тому. З моменту вступу до ВНЗ учився сумлінно, після технікуму йшов за

скороченою програмою. Батьків позбавили батьківських прав, коли Євгену було 11 років. Працевлаштувався за направленням від ВНЗ після закінчення навчання, пріоритетом було отримання матеріальної підтримки через працевлаштування. Бажає всім сиротам вчасно складати сесію. Пішов працювати на завод, очікує, коли закінчиться випробний термін та відповідного професійного зростання. Під час навчання у ВНЗ мало уваги приділяв практикам, через це не мав змоги орієнтуватись у місці працевлаштування, різновидах посад тощо.

Антон Н. – місцевий, на цей час 23 роки, ВНЗ закінчив 2 роки тому. Через власні лінощі ледве не був відрахований з ВНЗ, але за активного сприяння деканату та профспілки все ж таки вирішив завершити написання диплома та здобути повну вищу освіту. Мати померла, коли Антону було 14 років, батько позбавлений батьківських прав, коли Антону було 16 років. На постійну роботу не працевлаштувався, проводить свій час у комп'ютерних клубах. Роки навчання у ВНЗ вважає марнуванням часу. Має рідну сестру, яку було відраховано із того ж ВНЗ за власним бажанням (до того ж мала понад 20 академічних заборгованостей на етапі відрахування) з III курсу.

Антон К. – місцевий, на цей час 21 рік, ВНЗ не закінчив, перевівся з другого курсу на заочне відділення через помилку при виборі спеціалізації. Віднедавна переїхав до іншого міста, після перевodu на навчання до Академії пожежної безпеки, де вирішив продовжити здобути вищу освіту. Піклувальник залишився проживати в Запоріжжі.

Тетяна Л. – німецька, на цей час 21 рік, покинула навчання у ВНЗ. Вступила до ВНЗ на гуманітарну спеціальність у 2011 р. і закінчила навчання через 2 дні після вступу. Завчасно була поселена до студентського гуртожитку з безкоштовним проживанням, були оформлені документи на повне державне утримання тощо. Два дні відвідувала заняття й написала заяву на відрахування за власним бажанням (на інтерв'ю сказала: «При вступі був несвідомий вибір спеціальності, спантеличили розумні одногрупники у ВНЗ, які з профільних предметів, англійської мови, зокрема, помітно виділяються поруч зі мною»). Батька Тетяни позбавили батьківських прав, коли їй було 18 років, мати померла, коли їй було 18 років. Піклувальника не має, повернулася до рідного Токмака, збирається наступного року вступити до іншого ВНЗ на іншу спеціальність.

Тетяна Б. – німецька, на цей час 19 років, відрахована із ВНЗ 1 рік тому через академічні заборгованості. Батько Тетяни позбавлений прав, коли їй було 10 років, мати померла, коли їй був 1 рік. Після смерті матері батько став пиячити, причому з кожним роком більше й більше, і, врешті-решт, узагалі перестав цікавитись донькою, ніде не працює. На цей час заново зарахована до цього ж ВНЗ, проте на іншу спеціальність. Академічні заборгованості є, але в значно меншій

кількості, намагається брати участь у громадському житті факультету. Були проблеми із правильним вибором спеціальності, але шляхом власних спроб і помилок обрала спеціальність, більш близьку до власних схильностей та інтересів.

Євген Ш. – німецький, на цей час 22 роки, відрахований із ВНЗ 2 роки тому через академічні заборгованості. Безкоштовно проживав у студентському гуртожитку, але через несистематичну виховну роботу з ним, власні лінощі, відсутність бажання відвідувати навчання, ведення нездорового способу життя створив правове підґрунтя для власного відрахування. Мати померла, коли Євгену було 13 років, батько позбавлений батьківських прав. На постійну роботу не працевлаштувався, інколи підробляє різноробочим.

Ліна С. – місцева, на цей час 25 років, навчання у ВНЗ переривала декілька разів через відрахування за академічні заборгованості. Постійно поновлювалась на навчання на денне й заочне відділення, на час проведення інтерв'ю, врешті-решт, захистила диплом на заочному відділенні. Батьки одночасно позбавлені батьківських прав, коли їй було 14 років. Має значні відхилення в стані здоров'я, встановлено інвалідність II групи. Чим займатись у житті, не вирішила, роботи за вподобаннями ще не знайшла, та все ж диплом отримала через 9 років після вступу на денне відділення.

Юрій К. – німецький, на цей час 25 років, ВНЗ закінчив 3 роки тому. Мати Юрія перебуває на диспансерному обліку із психологічними проблемами, свої батьківські обов'язки виконувати не може. Батько – позбавлений батьківських прав, коли Юрію було 17 років. Безкоштовно проживав у студентському гуртожитку. З моменту вступу до ВНЗ займався спортом (вільна боротьба). На постійну роботу так і не працевлаштувався, хоча тимчасово працював розробником інтернет-представництв у м. Запоріжжя, інструктором зі спортивних єдиноборств у м. Івано-Франківськ, зараз повернувся додому в село займатись пасікою. Отриманий у ВНЗ диплом при працевлаштуванні не використовував.

Андрій Б. – німецький, на цей час 27 років, ВНЗ закінчив 5 років тому. Безкоштовно проживав у студентському гуртожитку. Мати Андрія померла вже під час його навчання – у 20 років, батько – у 19 років, тобто під час навчання у ВНЗ. З моменту вступу до ВНЗ займався студентською наукою. На цей час є викладачем ВНЗ, успішно склав кандидатські іспити та захистив кандидатську дисертацію, здобувши ступінь кандидата технічних наук. Тепер проживає у сімейному гуртожитку університету. Житлову площу для проживання після навчання у ВНЗ не отримав, бо не замислювався над проблемою житла, хоч зараз це розуміє.

Максим Б. – німецький, на цей час 27 років, ВНЗ закінчив 2 роки тому. Безкоштовно проживав у студентському гуртожитку. З моменту вступу до ВНЗ не займався особливо нічим, поясненням

цього можна вважати наявність серйозних захворювань, бо встановлена інвалідність II групи. На постійну роботу так і не працевлаштувався, хоч підробіток мав. На цей час переїхав до Кіровограда, де є успадкована квартира. Мати Максима перебуває на диспансерному обліку з психологічними проблемами, свої батьківські обов'язки виконувати не може. Батько – позбавлений батьківських прав, коли Максиму було 16 років. Поради наступним поколінням не надав, бо вважає, що це особиста проблема кожного студента-сироти. Роботу за спеціальністю не отримав, бо не має ґрунтовних знань з профілюючих дисциплін.

Стер А. – немісцева, колишня вихованка інтернатного закладу, на цей час 21 рік, ВНЗ не закінчила. Батько Стер позбавлений прав, коли їй було 18 років, мати померла у 4 роки. Піклувальника немає, бо прийшла з інтернатного закладу. Вступила до ВНЗ на економічний факультет у 2009 р. і була відрахована через один рік. У навчанні участі майже не брала. На контакт із деканатом та студентським самоврядуванням не йшла. Головне її пояснення – це, як не дивно, необхідність додатково заробляти через важке матеріальне становище, цілодобова робота для сплати за квартиру рідних сестер. В інтерв'ю також повідомила, що з самого початку не мала бажання здобути вищу освіту, помилилася із вибором професії. Зараз закінчила навчання у коледжі, проте скаржитися, що там постійно порушували її права, а сама захищатись не могла.

Андрій Б. – немісцевий, колишній вихованець інтернату «Гармонія», на цей час 20 років, ВНЗ не закінчив. Вступив на інженерну спеціальність у 2010 р., відрахований через один рік. За відповідною заявою, отриманою соціальним працівником, був поселений до студентського гуртожитку на безкоштовне проживання, оформлено документи на повне державне утримання. Майже не брав участі в навчанні. Андрій свого часу став відібраною дитиною з 6-річного віку. Батько Андрія записаний зі слів матері, яка безвісно відсутня з 12-річного віку. Піклувальника немає. Проти відрахування Андрія спочатку заперечувало студентське самоврядування, потім президія обласного відділення Дитячого фонду, проте Андрій повністю ігнорував подібні намагання залишити його у ВНЗ (на відповідному листі-протесті власноруч маргінально зауважив що «я уперше чую про те, що нібито хочу продовжити термін здачі заборгованості, навчатися хочу, але не можу»). Несформована мотивація до здобуття вищої освіти, низький освітній рівень, відсутність бажання щось змінити у власній долі – це супутники життя цього студента.

Микола Д. – немісцевий, колишній вихованець Чернігівського інтернату, на цей час 20 років, ВНЗ не закінчив. Батьків позбавили прав, коли йому було 14 років. Піклувальника немає. Вступив на інженерну спеціальність у 2009 р., відрахований через один рік. За відповідною заявою, отриманою

соціальним працівником, був поселений до студентського гуртожитку на безкоштовне проживання, оформлено документи на повне державне утримання. Майже не брав участі в навчанні. Питання відрахування погодила служба у справах дітей відповідної районної державної адміністрації з огляду на зарахування Миколи до Дніпропетровського ВНЗ на навчання за напрямом «Фізична культура», про яку він і мріяв з дитинства. Від детального інтерв'ю відмовився, посилаючись на труднощі навчання й у новому ВНЗ.

Ніна Г. – немісцева, колишня вихованка притулку «Надія», колишня вихованка Чернігівського інтернатного закладу, на цей час 22 роки, навчається у ВНЗ. Вступила до ВНЗ на економічний факультет у 2009 р. разом із Стер А., про яку вже йшлося вище. Також була поселена до студентського гуртожитку. Отримує весь комплекс пільг. Посильно бере участь у навчанні. Батько Ніни записаний зі слів матері, яка позбавлена прав, коли дитині було 11 років. На другому курсі народила доньку Анастасію, активно її виховує та підвищує освітній рівень. Піклувальника немає, бо прийшла з інтернатного закладу. Подруга Стер А. є хрещеною матір'ю Анастасії, постійно спілкуються. Низький освітній рівень заважає навчанню, але викладачі приділяють більше часу для консультацій із цією студенткою.

Марина А. – немісцева, колишня вихованка інтернатного закладу Дніпропетровської області, на цей час 22 роки, навчається у ВНЗ. Вступила на економічний факультет у 2008 р. Також була поселена до студентського гуртожитку. Отримує весь комплекс пільг, посильно бере участь у навчанні. Батько записаний зі слів матері, мати безвісно відсутня, коли дитині було 9 років. На другому курсі народила доньку Аню. Піклувальника немає, бо прийшла із інтернатного закладу. З огляду на наявність дитини працює додатково до навчання. Узяла громадський шлюб із молодим фахівцем місцевого підприємства.

Нами встановлено особливості подальшої соціалізації випускників ВНЗ з числа сиріт у постнавчальний період, які в кожному випадку, як бачимо, мають різний характер. Досвід сімейного виховання, особливо його позитивна складова, створюють гарне підґрунтя для успішної соціалізації. Наступна соціалізація студентів-сиріт, від яких відмовились батьки з моменту народження чи відібрання, ускладнена. Своєрідним критерієм у таких випадках є наявність рідних чи близьких, які виявляють бажання залишити рідну дитину в сімейних формах виховання.

У разі відсутності рідних чи близьких, фактичної неможливості оформлення усиновлення, опіки (піклування) дітей, як видно з відповідей респондентів, їх передавали до ВНЗ, притулків, інтернатних закладів, тобто до різних форм інтернатних закладів тощо (вади та недоліки цих закладів розглянуто в розділі 1), відповідно, їм було важче адаптуватись до умов навчання та проживання, робочого місця, нових колективів тощо. Депри-

ваційні показники, про які йшлося раніше, зараз зумовлюють реальні труднощі, за якими видно соціальні наслідки соціалізації колишніх студентів-сиріт у ВНЗ та після їх закінчення, тобто в постнавчальний період.

Як виявлено з відповідей опитаних, більш показово на сучасному ринку праці себе ведуть сироти із сімейних форм виховання – опіки (піклування). Негативний соціальний досвід та порушена через це психологічна складова здоров'я призводять до стійких відхилень стану здоров'я, низької пристосованості молоді до реальних умов дорослого життя. У ході спостереження виявлено студентів, у яких встановлено інвалідність (мають вади здоров'я, 2 %), що було викликано й генетичними особливостями, і пережитими девіаціями в батьківських сім'ях: алкоголізм батьків, сварки та бійки в сім'ях тощо.

Звичайно, є труднощі й у сімейних формах піклування. Різниця у віці опікунів (піклувальників) та їх підопічних дається взнаки. Усунення піклувальників від контакту із співробітниками ВНЗ, як намагається зробити частина сиріт, призводить до проблеми міжособистісного спілкування, соціальної взаємодії основних агентів соціалізації. У нашому випадку такими є: опікуни (піклувальники), співробітники ВНЗ, представники науково-педагогічного складу ВНЗ, студентського та місцевого самоврядування тощо.

Ще складніше студентам, у яких виявлені житлові проблеми. Батьки, які позбавлені відповідних прав, все одно проживають у біологічному взаємозв'язку з колишніми рідними. Із деяких відповідей постає така картина соціалізації, що в сім'ї проживає батько, якого позбавили прав, біологічна мати батька (бабуся сироти) та донька студентки, яка з дитинства має статус дитини, позбавленої батьківського піклування. Ситуація ж із народженням у студентки-сироти четвертого курсу навчання власної доньки, за умов відсутності материнського досвіду та додаткової житлової площі для проживання вже третього покоління цієї родини, свого часу була на контролі і органів самоврядування, і органів правопорядку. Утворилась суперечлива ситуація, за якої студентка-сирота до студентського гуртожитку переїхати не змогла, а житлова площа родини піклувальника була замала для ще одного учасника сім'ї. Цьому не сприяв асоціальний спосіб життя батька сироти, який мав неодноразову індивідуальну нетерпимість щодо власного онука, що виявлялось у фізичних діях та висловлюваннях на адресу дитини. Соціальна взаємодія із підрозділами соціальних служб та іншими агентами соціалізації не давала результату через прогалини в законодавстві, адже батько сироти теж зареєстрований у спільній квартирі, як і всі інші члени родини, і відселити їх з цієї квартири неможливо. Тобто, крім ряду житлових проблем у контексті розгляду соціалізації сиріт при вході у доросле життя, соціальним наслідком може бути вторинне сирітство, аморальний (маргінальний) спосіб життя членів сім'ї тощо.

З переходом вітчизняної освіти й виховання від радянської системи профорієнтації до сучасних підходів до роботи з молоддю ця система майже зникла із вжитку. Молодь здобуває фах виключно із пропозицій на ринку освітніх послуг та листів уповноважених структурних підрозділів органів місцевого самоврядування. Аналіз відповідей опитаних респондентів свідчить, що при вступі до ВНЗ часто мав місце несвідомий вибір спеціальності, колишні наставники та уповноважені посадовці надавали клопотання до приймальних комісій ВНЗ щодо вступу на навчання за тими спеціальностями, які не відповідають особистісним уподобанням чи нахилам кожного окремо взятого абітурієнта-сироти, молодь здобуває далеко не омріяну спеціальність. Можливим соціальним наслідком зазначених проблем є нереалізованість випускників на ринку праці, відсутність позитивного соціального ефекту від навчання сиріт у вищій школі тощо.

Досить складно аналізувати академічну успішність студентів-сиріт під час навчання у ВНЗ. Їх життєвий шлях специфічний, іноді через особисті проблеми в них просто не було часу для успішного навчання і якісного засвоєння матеріалу, іноді інші чинники створювали бар'єри в здобутті вищої освіти. Сформований за таких умов низький рівень знань (особливо із загальноосвітніх закладів) становить той базис, з яким діти-сироти йдуть із загальноосвітніх навчальних закладів. Держава створює умови для доступності вищої освіти, забезпечує вільний вибір спеціальностей та навчальних закладів. Зазначена доступність заснована на короткочасній участі молоді у процесі навчання, що пов'язано з неможливістю засвоєння вузівської програми навіть із гуманітарного блоку дисциплін. Проблема тут полягає в тому, що рівень знань більшості сиріт, закладений у загальноосвітніх закладах, настільки низький, що він не створює жодних адаптологічних можливостей у подальшому навчанні та вихованні у ВНЗ. Соціальним наслідком такої проблеми є те, що в результаті таких взаємодій сироти є носіями «стигми», адже академічна неуспішність призводить до проблеми з такими агентами, як академічна група, адміністрація факультету; ускладнюються відносини в межах відносин у системі «студент-викладач» тощо. Цього можна було б уникнути, якби до ВНЗ приймали сиріт із дещо вищим балом відповідних сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання, доступ до ВНЗ отримала б менша кількість сиріт, але якість навчання їх значно поліпшилась. Ми розуміємо, що хвиля протестів різних правозахисних організацій у такому разі буде мати місце в суспільстві в цілому, проте можна було б запобігти ситуації «академічного знущання» над цією соціальною спільністю у ВНЗ, безпідставного витрачання бюджетних коштів тощо.

У загальному випадку, аналізуючи подальшу соціалізацію випускників ВНЗ з числа сиріт у постнавчальний період, можна дійти висновку, що вони стикаються з великою кількістю проблем, які

зумовлюють їх соціальну девіантність та створюють негативні соціальні наслідки при вході в доросле життя. Такими можна вважати: *освітні*, що зумовлені низьким освітнім рівнем ще з часів навчання в загальноосвітніх закладах; *житлово-побутові*, через відсутність власного житла, придатного для комфортного проживання, відсутність перспектив отримати житло від держави, перебуваючи на спеціальному обліку; *сімейно-побутові*, що мають на увазі взаємини з біологічними батьками (які позбавлено батьківських прав) чи іншими близькими родичами, стан здоров'я більшості осіб із сирітським минулим потребує реабілітації в стаціонарних умовах; *соціально-психологічні*, що ґрунтуються на складності входження в нове соціальне середовище, особистісні риси характеру кожного представника соціальної групи сиріт; *соціально-економічні*, через відсутність умінь самостійно заробляти гроші, навичок витратити та заощаджувати кошти, практичних навичок складати резюме, готовності до проходження співбесід із роботодавцем; *культурно-дозвіллі*, щодо організації власного дозвілля та культурного відпочинку тощо.

Висновки. Нами проведено дослідження кар'єри молоді із різних специфічних соціальних спільностей в сучасному українському суспільстві, що включало такі етапи: 1) теоретичний: теоретичне ознайомлення з процесом соціалізації об'єкта цього дослідження, вибір параметрів, постановка завдань дослідження, вибір більш прийнятних засобів і методів дослідження, визначення вибірки, підготовка інструментарію та розробка програми дослідження; 2) пілотажний: пілотажне дослідження на базі ВНЗ м.Запоріжжя з метою перевірки концепції дослідження, основних гіпотез, інструментарію; визначення надійності, достовірності отриманих даних, репрезентативності тощо; 3) польовий: польове дослідження; 4) завершальний: аналіз та узагальнення емпіричного матеріалу.

При проведенні дослідження використано такі методи, як: інтерв'ю, аналіз документів, включене спостереження тощо. Отримані дані експерименту використано для опису проблем членів специфічних соціальних груп в українських реаліях. Відтак, визначено проблеми цих осіб як носіїв специфічної соціальної спільності у суспільстві. Ця молодь є дещо обмеженою в соціальних зв'язках зі своїм оточенням, більшість не має змоги розраховувати на матеріальну чи соціальну підтримку рідної сім'ї, близьких людей. Через це формування активної життєвої позиції, мотивації до здобуття якісної вищої освіти, досягнення успіху, закладення підвалин успішної кар'єри в цієї групи клієнтів є вельми актуальним і перспективним у процесі становлення адаптованої та соціалізованої особистості. Головним орієнтиром необхідності якісної підготовки членів специфічних соціальних груп до життя є питання їх спроможності конкурувати на ринку праці після закінчення ВНЗ поруч зі «звичайними» випускниками.

Виявлено, що в процесі соціалізації в є дві головні проблеми (бар'єри соціалізації): якісному навчанню заважає негативний соціальний досвід та слабкий освітній рівень. Механізм працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, який був відпрацьований упродовж радянської доби, втратив ефективність за нових реалій. Ситуація на ринку праці останніх років змусила державу вжити надзвичайних заходів. З метою залучення молоді до організованої праці, сприяючи поліпшенню зайнятості випускників, відшкодування випускниками вартості навчання було відмінено, тому втратило актуальність і працевлаштування випускників за запитами від державних підприємств, установ та організацій.

Кошти державного бюджету, спрямовані на соціальну підтримку цих клієнтів, як виявилось, використовуються досить неефективно. Головним показником цього є низький рівень працевлаштованості випускників із числа сиріт, низька мотивація до працевлаштування, утриманські погляди більшості специфічних випускників та фактичне «відхрещення» держави від проблем отримання першого робочого місця, надання житла, що значно знижує конкурентоспроможність випускників ВНЗ із числа сиріт на ринку праці.

Додатковою проблемою є слабе сприяння більшості ВНЗ у питаннях соціалізації специфічних випускників. Молодь не отримує житло через те, що вчасно не була поставлена на «квартирну чергу», наприклад, сироти. Питанню мотивації навчання теж не приділяється достатньо уваги, молодь хоч і отримувала від держави підтримку, але цього було замало для якісної поетапної адаптації та соціалізації в цілому. Відсутність житла спричиняє продукування нових проблем дітей-сиріт, що може призвести до соціальної ексклюзії та інших соціальних дисфункцій.

Завдяки комплексному застосуванню теоретичних та емпіричних методів дослідження обґрунтовано підхід до розгляду молоді із з різних специфічних соціальних груп, як окремої специфічної соціальної групи, для якої характерним є ряд спільних проблем на шляху до успішної інтеграції в суспільство. разом з тим отримані результати дали змогу констатувати, що молодь, до якої перед вступом до ВНЗ застосовували різні форми виховання (заклади перебування), мають суттєві відмінності. Зазначене зумовлює стратифікацію молоді відповідно до соціального досвіду. На основі вивчення особливостей його здобуття за різних соціалізаційних умов визначено численні кар'єрні та соціалізаційні траєкторії молоді з різних специфічних соціальних груп при вступі у доросле життя (на матеріалах емпіричного дослідження проведеного у Запорізькій області).

Як засоби соціотехнології підвищення ефективності засобів з побудови успішної кар'єри молоді із різних специфічних соціальних груп запропоновано, використання більш ефективних програм реінтеграції дітей з інтернатних закладів у сімейні форми виховання; забезпечення практичної допо-

моги в дотриманні чинного законодавства в суміжних сферах (житло, працевлаштування, освіта, захист від насилля тощо); контроль за виконанням нормативно-правових актів щодо підготовки студентів пільгових категорій у ВНЗ; здійснення соціологічного моніторингу практик застосування

нормативно-правової бази щодо соціальної та державної підтримки сиріт в Україні, розширити компетенції працівників центрів розвитку кар'єри, центрів сприяння працевлаштування студентів та випускників які статутно працюють у ВНЗ України тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дікова-Фаворська О. М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології: монографія [Текст] / О. М. Дікова-Фаворська. – Житомир: Полісся, 2009. – 488 с.
2. Кузьмін В.В. Підвищення конкурентоздатності сиріт-випускників вищих навчальних закладів / В.В. Кузьмін // Ринок праці та зайнятість населення: науково-виробниче інформаційне видання / [гол. ред. В.Г. Федоренко]; ППК ДСЗУ. – К.: Ринок праці та зайнятість населення, 2011. – Вип. 4 (29). – С. 44–46.
3. Кузьмін В.В. Соціологічна характеристика студентів-сиріт, як окремої соціальної групи у ВНЗ / В.В. Кузьмін // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах / [гол. ред. С.А. Квітка]; ДНУ ім. Олесь Гончара. – Д.: Грані, 2012. – Вип. 2 (82). – С. 113–118.

В. В. Кузьмін,

*Запорізький національний технічний університет,
м. Запоріжжя, Україна*

КАРЬЕРА И МОЛОДЕЖЬ ИЗ РАЗНЫХ СПЕЦИФИЧЕСКИХ СОЦИАЛЬНЫХ ОБЩНОСТЕЙ ПРИ ВСТУПЛЕНИИ ВО ВЗРОСЛУЮ ЖИЗНЬ (НА МАТЕРИАЛАХ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ, ПРОВЕДЕННОГО В ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ)

В статье рассматривается карьера молодежи из разных специфических социальных групп при вступлении во взрослую жизнь. В основу статьи были положены результаты эмпирического исследования выпускников вузов Запорожской области, предложено и использовано гайд интервью, который способен определить карьерные и социализационные траектории молодежи из разных специфических социальных групп в постнаучный период; даны рекомендации по повышению эффективности мероприятий по построению успешной карьеры молодежи из разных специфических социальных групп.

Ключевые слова: карьера; социализация; индивид; специфичность; успешность.

V. V. Kuzmin,

Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine

CAREER AND YOUTH FROM DIFFERENT SPECIFIC SOCIAL GROUPS JOINING THE ADULTHOOD (USING THE MATERIALS OF EMPIRICAL RESEARCH CONDUCTED IN ZAPORIZHZHIA REGION)

The purpose of this article is to examine the career of young people from different specific social communities in contemporary Ukrainian society

The objectives to achieve this goal:

- *to offer Hyde interview, which is able to identify career and socialization trajectory of young people from different specific social groups in adulthood;*
- *on the basis of the conducted empirical research to determine career and socialization trajectory of young people from different specific social groups when entering adult life (on the materials of the empirical research conducted in the Zaporozhye region);*
- *to provide recommendations for improving the effectiveness of measures to build a successful career of young people from different specific social groups.*

The scope of the results: higher educational institutions of Ukraine, state authorities and local self-government.

The scientific novelty of Students preferential categories have been the subject of research is the relatively small number of sociologists, the main attention will focus on individual aspects of socialization and social adaptation. The study of sociology careers of young people from specific social groups in Ukraine are not available.

The conclusions. We conducted a survey of the career of young people from different specific social communities in contemporary Ukrainian society. The study used methods such as interviews, document analysis, participant observation, etc., the Received data of the experiment are used to describe the problems of members of specific social groups in the Ukrainian realities. Consequently, the problems of these persons as bearers of specific social community in society. Specified determines the stratification of young people according to the social experience. Based on the research of his receiving in terms of socialization is defined numerous career and socialization trajectories of young people from different specific social groups when entering adult life (on the materials of the empirical research conducted in the Zaporozhye region).

Рецензенти: *Лозко Г. С., д. філос. н., професор;
Коробов В. К., к. соц. н., доцент.*

© Кузьмін В. В., 2015

Дата надходження статті до редколегії 10.03.2015